

NORGES HØYESTERETT

D O M

avsagt 29. juni 2023 av Høyesterett i avdeling med

justitiarius Toril Marie Øie
dommer Aage Thor Falkanger
dommer Per Erik Bergsjø
dommer Arne Ringnes
konstituert dommer Magni Elsheim

HR-2023-1242-A, (sak nr. 23-058626STR-HRET)
Anke over Borgarting lagmannsretts dom 3. mars 2023

A

(advokat John Christian Elden)

mot

Påtalemyndigheten

(førstestatsadvokat Thomas Frøberg)

S T E M M E G I V N I N G

- (1) Dommer **Falkanger:**

Sakens spørsmål og bakgrunn

- (2) Saken gjelder strafferettslig skylddevne, jf. straffeloven § 20. Den reiser særlig spørsmål om terskelen for utilregnelighet når det foreligger en «sterkt avvikende sinnstilstand» etter andre ledd bokstav a.
- (3) A ble 29. desember 2021 satt under tiltale for overtredelse av straffeloven § 275, jf. § 16 (to tilfeller av forsøk på drap), § 264, jf. § 263 (grove trusler), § 352 annet ledd, jf. § 351 første ledd (grovt skadeverk) og vegtrafikkloven § 31 første ledd, jf. §§ 3 og 5.
- (4) Grunnlaget for post I a og I b – to forsøk på drap – er beskrevet slik i tiltalen:
- «a)
Torsdag 25. februar 2021 ca. kl. 10.40 på E6 sydgående ved Grålum i Sarpsborg, som fører av BMW personbil med kjennemerke -- 00000, forsøkte han å drepe sin ektefelle B som var passasjer i bilen, ved at han med vilje kjørte inn i forankjørende Ford personbil, med kjennemerke -- 00000, i svært høy hastighet. B fikk kun lettere skader i sammenstøtet og overlevde.
- b)
Til tid og på sted som nevnt i post Ia, forsøkte han å drepe C som var fører av nevnte Ford personbil. C overlevde, men ble påført brudd på hodeskallen med hjernehinneblødninger og var per 31. desember 2021 fortsatt 100 % sykemeldt.»
- (5) Grunnlaget for post II – grove trusler – er beskrevet slik:
- «Kort tid før hendelsen som er beskrevet i post Ia, uttalte han til B at han skulle drepe henne og barna, eller liknende, samtidig som han kjørte den nevnte personbilen i svært høy hastighet på E6 sydgående mellom Moss og Grålum. Da hun forsøkte å ringe 112, tok han fra henne telefonen og kastet den under setet sitt.»
- (6) Søndre Østfold tingrett avsa dom 30. mai 2022 der A ble dømt til fengsel i ti år og fradømt retten til å føre motorvogn for alltid. I tillegg ble han dømt til å betale erstatning til et forsikringsselskap samt til å betale oppreisningserstatning til de to fornærmede på henholdsvis 130 000 og 250 000 kroner.
- (7) A anket bevisvurderingen under skyldspørsmålet for alle tiltaleposter, lovanvendelsen for tiltalepost I a og I b og straffutmålingen. I tillegg begjærte han ny behandling av de sivile kravene.
- (8) Ved Borgarting lagmannsretts dom 3. mars 2023 ble A dømt til fengsel i åtte år samt fradømt retten til å føre motorvogn for alltid. Han ble frifunnet for oppreisningskravet fra én av de fornærmede, men dømt til å betale 250 000 kroner til den andre og til å betale erstatning til et forsikringsselskap.
- (9) Det var dissens i lagmannsretten. Et mindretall på én dommer kom til at tiltalte skulle frifinnes på grunn av manglende skylddevne. En samlet lagmannsrett kom til at tiltalte var i

en «sterkt avvikende sinnstilstand», jf. straffeloven § 20 andre ledd bokstav a, men delte seg i vurderingen av om han var utilregnelig på grunn av tilstanden.

- (10) A har anket til Høyesterett over lagmannsrettens rettsanvendelse knyttet til hans skyldbevne. Subsidiært er det anket over straffutmålingen.
- (11) For Høyesterett er saken behandlet i sammenheng med HR-2023-1243-A, som er votert tidligere i dag.

Mitt syn på saken

Problemstilling og Høyesteretts kompetanse

- (12) Det er ikke tvilsomt at A har utført de handlingene tiltalen gjelder. Spørsmålet er om han skal frifinnes som følge av manglende skyldbevne, jf. straffeloven § 20.
- (13) Anken gjelder som nevnt lagmannsrettens rettsanvendelse, og Høyesterett må bygge på lagmannsrettens bevisvurdering. Anvendelsen av utilregnelighetsnormen i straffeloven § 20 er imidlertid rettsanvendelse som Høyesterett kan prøve fullt ut på bakgrunn av det faktum lagmannsretten har beskrevet, jf. Prop. 154 L (2016–2017) side 83.

De faktiske forhold

- (14) Lagmannsretten har beskrevet at A ble mer og mer nedstemt utover i 2020, og at han fra midten av desember 2020 var mye borte fra arbeidet som bussjåfør. I tidsrommet 15.–19. februar 2021 var han imidlertid på jobb.
- (15) Under et familiebesøk søndag 21. februar 2021 reagerte slektninger på at han tok fra et barn nettbrettet fordi det angivelig var noe der som barnet ikke skulle se – til tross for at barnet bare spilte et alminnelig spill. Det ble også reagert på at han tok mobiltelefonene fra ektefellen og en slektning uten noen forklaring.
- (16) Lagmannsretten legger til grunn at han fra da av og frem til gjerningsdagen 25. februar hadde flere tilfeller av syns- og hørselshallusinasjoner:

«Tiltalte hørte både englar og djevlar (demonar) som snakka til han. Stemmene var av kommenterende, ikkje kommanderende, karakter. Tiltalte oppfatta at det blei skrive ting på fjernsynet og på ipaden til dottera hans, utan at dette var ein realitet. Tiltalte oppfatta vidare at det var kamera og mikrofonar i hans eige husvære, og han undersøkte leikane til borna for å sjå etter kamera og mikrofonar. Tiltalte var ikkje i stand til å oppfatta at dei hallusinasjonane som han hadde, ikkje var reelle sanseintrykk.»
- (17) Samtidig er det på det rene at han 22. februar gjennomførte møte med tillitsvalgte på arbeidsplassen, uten at det var noe påfallende ved hans adferd. Det var det heller ikke da han 24. februar tok med barna til Burger King.
- (18) Den 25. februar sto A tidlig opp, kledde seg i pene klær som ektefellen hadde funnet frem, og fulgte med henne i bilen til kontrolltime ved Rikshospitalet. Han styrte musikken i bilen

og spilte triste og dramatiske sanger om utroskap, som han en stund hadde beskyldt sin kone for å drive med. Hun ba om annen musikk, men det etterkom han ikke.

- (19) Ved Rikshospitalet ventet han i bilen. Da ektefellen kom tilbake etter kontrolltiden, oppfattet hun ham som annerledes enn tidligere på dagen. Han ga blant annet uttrykk for at hun ikke hadde hatt noen legetime.
- (20) På vei hjem til Fredrikstad var han sjåfør. Underveis gjennomførte han to korte telefonsamtaler med arbeidskolleger, som opplevde samtalene som upåfallende. Han ble imidlertid mer og mer sint. Han snakket høyt, dels til B, dels til andre, som om de andre var i bilen. Han kikket i speilet som om det var noen i baksetet, og sa at de ikke bestemte og ikke kunne tvinge ham.
- (21) Da de passerte Ås sørover langs E6, økte A farten til opp mot 200 km/t og dunket ved et tilfelle borti en bil i samme kjøreretning.
- (22) Idet trafikken en stund etterpå tetnet, senket han imidlertid farten og tilpasset seg køen. Etter at køen løste seg opp, økte han farten igjen. Da ektefellen gråt og på ulike måter forsøkte å få ham til stanse, formulerte han seg som om det var noen andre som forsøkte å få henne til å gjøre dette.
- (23) Han begynte igjen å snakke høyt. Til B sa han at hun arbeidet i politiet. Han sa at han skulle drepe henne og de kom til å dø. Han sa også andre ting, som B ikke forstod. Han hørte stemmer som ikke var reelle, og han trodde ikke på noe av det B sa. Like før kollisjonen sa han at de måtte kjøre og hente barna, og at barna også skulle dø.
- (24) A kjørte deretter inn i bilen til C, slik som beskrevet i tiltalen. Fartsgrensen på stedet er 100 km/t, men han holdt minst 170 km/t. Etter kollisjonen gikk han ut av bilen og løp i veibanen i sørgående felt. Da politiet etter kort tid skulle pågripe ham, sa han «skyt meg, skyt meg», «jeg vil dø» og «jeg skal ta livet mitt». Under pågripelsen og transporten til legevakten var han aggressiv, men politiet oppfattet ham som adekvat. Han spurte hvordan det gikk med ektefellen og barna. Under transporten fra legevakten til Sykehuset Østfold Kalnes observerte ikke politiet vrangforestillinger. Til helsepersonellet der sa han imidlertid at han var Gud, og av journalnotat fremgår det at han ble vurdert som paranoid.
- (25) I begynnelsen av opphold ved Sykehuset Østfold Kalnes i perioden 25. februar til 12. mars 2021 hadde han syns- og hørselshallusinasjoner, men disse symptomene ble borte etter et par dager.
- (26) Lagmannsretten har fremholdt at han «ikkje [var] i stand til å oppfatta at dei hallusinasjonane som han hadde, ikkje var reelle sanseintrykk».
- (27) Jeg går så over til å se på As skyldevne.

Skyldevne

Rettslige utgangspunkter

- (28) Når det gjelder de rettslige utgangspunktene, viser jeg til førstvoterendes redegjørelse i HR-2023-1243-A. Som han fremhever, vil manglende skyldevne bare kunne foreligge dersom et av grunnvilkårene i straffeloven § 20 andre ledd er oppfylt. I vår sak er det andre ledd bokstav a om «sterkt avvikende sinnstilstand» som er aktuelt. Om dette grunnvilkåret uttaler han i avsnitt 39:

«Jeg oppsummerer min forståelse av grunnvilkåret ‘sterkt avvikende sinnstilstand’ slik: Begrepet omfatter først og fremst de aktive psykosene, men også andre lidelser med tilsvarende symptomtyngde kan unntaksvis oppfylle vilkåret. Sykdommen må ha en avgjørende innflytelse på virkelighetsforståelsen for å være omfattet – det må være tale om en massiv sykdom på sinnet. Personforstyrrelser faller utenfor.»

- (29) Dersom grunnvilkåret er oppfylt, må det videre avgjøres om gjerningspersonen på handlingstidspunktet var utilregnelig «på grunn av» den sterkt avvikende sinnstilstanden. Det kreves ikke at tilstanden er årsaken til lovbruddet. Ved vurderingen skal det legges vekt på graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne på handlingstidspunktet, jf. tredje ledd.
- (30) Hverken loven eller forarbeidene gir klar anvisning på hvor stor grad av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne som skal til for at gjerningspersonen er utilregnelig. Førstvoterende i HR-2023-1243-A oppsummerer imidlertid kravet om tilregnelighet slik i avsnitt 49:

«Etter dette forstår jeg det slik at utilregnelighet bare skal konstateres ved grunnleggende realitetsbrister som gjør at gjerningspersonen mangler evnen til å analysere totalsituasjonen på handlingstidspunktet. Vrangforestillinger medfører ikke uten videre utilregnelighet. Det må – også i lys av tiltaltes funksjonsevne – vurderes konkret om det er rimelig og rettferdig å anvende straff.»

- (31) Det fremgår av hans votum at gjerningspersoner som oppfyller et av grunnvilkårene i § 20 andre ledd, kan være tilregnelige som følge av god funksjonsevne. Men som han videre sier, er det ikke klart hvilken betydning funksjonsevnen skal ha for en gjerningsperson med sterkt avvikende sinnstilstand, jf. § 20 andre ledd bokstav a. Han fremhever imidlertid at det da først og fremst er den kognitive og mentale funksjonen som er av betydning for utilregnelighetsvurderingen, og at den dagligdagse og sosiale funksjonen nok står mer sentralt ved vurderingen av om gjerningspersoner med psykisk utviklingshemming skal holdes ansvarlig for sine handlinger, jf. bokstav c.
- (32) Jeg legger dette til grunn og føyer til at når vilkåret i § 20 andre ledd bokstav a er oppfylt, vil det først og fremst være aktuelt at god kognitiv og mental funksjon leder til straffrihet der lovbruddene er planlagt over en viss tid. I slike tilfeller vil det – til tross for den avvikende sinnstilstanden på gjerningstidspunktet – kunne være grunnlag for å klandre gjerningspersonen for de valg vedkommende har tatt. Det vil derfor kunne være rimelig og rettferdig at vedkommende idømmes straff. Der en gjerningsperson i sterkt avvikende sinnstilstand gjennomfører et lovbrudd uten forutgående planlegging, vil dette gjerne stille seg annerledes.

- (33) Jeg finner støtte for dette syn i lovens forarbeider.
- (34) Før lovendringen i 2020 var psykotiske gjerningspersoner uten straffeskyld selv om funksjonsevnen var god, jf. HR-2023-1243-A avsnitt 28. Lovendringen innebar altså en utvidelse av straffansvaret. Så vidt jeg kan se, fremhever imidlertid forarbeidene i denne sammenheng bare de planlagte lovbruddene.
- (35) I Prop.154 L (2016–2017) side 233 uttaler departementet således at det «kan være vanskelig for allmennheten å akseptere at en person som er relativt velfungerende og i stand til å planlegge og gjennomføre kompliserte lovbrudd, ikke straffes». Departementet fremhever videre at det «kan framstå som urimelig dersom en relativt velfungerende person med gode kognitive evner, herunder evne til å planlegge og gjennomføre kompliserte lovbrudd, ville vært funnet utilregnelig på grunn av en vrangforestilling. Dette kom på spissen i 22. juli-saken.»
- (36) Når det i Innst. 296 L (2018–2019) side 9 gis uttrykk for at personer i «størst mulig utstrekning bør stilles til ansvar for sine handlinger», må også dette forstås slik at det først og fremst siktes til planlagte lovbrudd. Det underbygges av at det i neste setning vises til 22. juli-saken.
- (37) Jeg viser også til Riksadvokatens rundskriv nr. 2/2020 side 8, der det heter:
- «En alvorlig realitetsbrist vil som regel være tilstrekkelig til frihet fra straffansvar. Bare i helt spesielle tilfeller kan gjerningspersonens gode funksjonsevne i slike tilfeller lede til at han likevel anses tilregnelig.»
- (38) Videre gir Thomas Frøberg, *De nye reglene om strafferettslig skyld*, Lov og Rett nr. 3 2020 side 180 uttrykk for at grensen mellom personer med skyld og personer uten skyld som et utgangspunkt bør trekkes omtrent på samme måte som forut for lovendringen i 2020. Han konkluderer med at «alvorlig realitetsbrist ... dermed som regel [vil] være tilstrekkelig til å utelukke straffansvar», og at god funksjonsevne «bare i helt særegne tilfeller» bør føre til skyld.
- (39) I motsetning til forarbeidene fremhever hverken Riksadvokatens rundskriv eller Frøberg de planlagte lovbruddene særskilt. Den restriktive linjen de gir uttrykk for, støtter imidlertid etter min mening at det først og fremst er disse lovbruddene som vil utgjøre det de omtaler som spesielle eller særegne tilfeller.

Den konkrete vurderingen

- (40) Lagmannsrettens flertall kom som nevnt til at A hadde skyld. Jeg vil nå se på om dette bygger på riktig rettsanvendelse.
- (41) Under drøftelsen av *grunnvilkåret i § 20 andre ledd bokstav a* – om «sterkt avvikende sinnstilstand» – la lagmannsretten til grunn at A på handlingstidspunktet oppfylte den medisinske diagnosen akutt paranoid psykose. Deretter uttalte den:

«Som det er skildra i bevisvurderinga tidlegare i dommen, legg lagmannsretten til grunn at tiltalte over eit tidsrom på om lag ei veke, hovudsakleg i dagane før kollisjonen, hadde tidvise breistar i korleis han oppfatta omverda. Han hadde syns- og

hørselshallusinasjonar, men desse prega han ikkje til ei kvar tid. Dei stemmene som tiltalte høyrde, var av kommenterande, ikkje kommanderande karakter. Han hadde tidsvis vrangførestellingar om at han var Gud, og at B arbeidde for politiet. Tiltalte var ikkje i stand til å oppfatta at dei hallusinasjonane som han hadde, ikkje var reelle sanseintrykk.

Både aktor og forsvarar har gjeve uttrykk for at tiltalte på handlingstidspunktet var i ein ‘sterkt avvikende sinnstilstand’ etter straffelova § 20. Lagmannsretten ser det også slik. Lagmannsretten oppfattar at lovgjevar ved endringa av straffelova § 20 ikkje la opp til at det ved aktive psykosar generelt skal gjelda snevrare ramme for kva tilstandar som oppfyller vilkåret ‘sterkt avvikende sinnstilstand’, enn kva som tidlegare gjaldt knytt til vilkåret ‘psykotisk’.»

- (42) Lagmannsretten konkluderte deretter med at symptomtrykket var stort nok og varte lenge nok til at vilkåret om sterkt avvikende sinnstilstand var oppfylt.
- (43) Siden det ikke var bestridt for lagmannsretten at A hadde en sterkt avvikende sinnstilstand, er symptomtrykket ikke grundig beskrevet. Heller ikke for Høyesterett er det bestridt at dette vilkåret er oppfylt. Jeg har derfor ikke grunnlag for å sette lagmannsrettens konklusjon på dette punktet til side.
- (44) Jeg ser så på As *tilregnelighet*, jf. straffeloven § 20 tredje ledd.
- (45) Det er på det rene at A hadde syns- og hørselshallusinasjoner og vrangforestillinger i om lag en uke, i hovedsak i tiden opp mot lovbruddet. Han snakket da til ikke-eksisterende personer. Han trodde han var Gud, og at ektefellen arbeidet for politiet. Han hørte ikke-eksisterende stemmer, som riktignok var kommenterende, ikke kommanderende. Stemmene i seg selv styrte således ikke hans handlinger. Men som de sakkyndige fremholder – og som lagmannsretten siterer – var hans handlingsvalg ellers påvirket av psykosen.
- (46) Hans funksjonsnivå i dagene forut for hendelsen ble på noen områder relativt godt opprettholdt. Jeg fremhever særlig at han gjennomførte møter med arbeidskolleger 22. februar, og at han tok vare på barna under restaurantbesøk 24. februar, uten at noen har meldt om påfallende observasjoner i den forbindelse. Reaksjonen like etter kollisjonen kan videre tyde på at han skjønnte hva han hadde forårsaket, og han ble da oppfattet som adekvat. Han uttrykte seg blant annet om konsekvenser for jobben, spurte etter familien og anslo den farten han hadde holdt.
- (47) Jeg kan imidlertid ikke se at funksjonsnivået kan medføre at han var tilregnelig. Etter min mening er det sentrale at han i tiden rundt selve handlingstidspunktet led av en akutt paranoid psykose, med sterk grad av manglende virkelighetsforståelse. Han var da ute av stand til å vurdere totalsituasjonen og gjøre rasjonelle valg basert på reell virkelighetsforståelse. Når årsaken til dette var den akutte paranoide psykosen, er det – slik lagmannsrettens mindretall også legger til grunn – av mindre betydning at funksjonsfallet i tidsrommet før og etter handlingen ikke var fullstendig.
- (48) Som nevnt vil det først og fremst være ved lovbrudd som er planlagt over tid at god funksjonsevne – kognitiv og mental funksjon – kan lede til straffrihet. Vår sak gjelder imidlertid ikke slike planlagte lovbrudd. Tvert imot må det legges til grunn at lovbruddene her ble besluttet og gjennomført uten forutgående planlegging. Når A da led av en sterkt

avvikende sinnstilstand, tilsier ikke rimelighet eller rettferdighet at han skal stilles strafferettslig ansvarlig, selv om funksjonsfallet var begrenset.

- (49) Jeg er etter dette – under en viss tvil – kommet til at lagmannsrettens rettsanvendelse ikke er riktig. Anken har således ført frem. De nødvendige forutsetninger for å avsi ny, frifinnende, dom er til stede, jf. straffeprosessloven § 345 andre ledd andre punktum.
- (50) Det er ikke anket over eller begjært ny behandling av de sivile kravene.
- (51) Jeg stemmer etter dette for denne

D O M :

A frifinnes.

- (52) Dommer **Bergsjø:** Jeg er i det vesentlige og i resultatet enig med førstvoterende.
- (53) Konstituert dommar **Elsheim:** Det same.
- (54) Dommer **Ringnes:** Likeså.
- (55) Justitiarius **Øie:** Likeså.
- (56) Etter stemmegivningen avsa Høyesterett denne

D O M :

A frifinnes.